

Françoise fann intet behag i fåglarnas morgonkvitter. Varje ord »pigorna« sade kom henne att spritta till; hon stördes av deras steg och undrade över dem – ty vi hade flyttat. Visserligen var tjänarna inte mera stillsamma sex trappor upp i vår förra bostad, men där kände hon dem; deras göranden och låtanden var henne välbekanta. Nu fäste hon en plågad uppmärksamhet till och med vid tystnaden. Och eftersom vårt nya kvarter verkade lika lugnt som den boulevard vi dittills bott vid var bullersam, kunde sången från en man som gick förbi ute på gatan – tydligt förnimbar även på avstånd också när den var svag, som ett orkestermotiv – locka tårar i ögonen på den landsflyktiga Françoise. När hon, förtvivlad över att behöva lämna ett hus där »alla människor högaktade en«, packat sina koffertar under tårar enligt god Combray-ritual, med bedyranden att vårt gamla hus var förnämligare än alla hus i världen, hade jag skrattat åt henne, men min svårighet att assimilera nya saker var lika stor som min lätthet att överge gamla, och när jag såg hur vår trotjänarinna nära nog försmäktade i detta hus, vars portvakt, som ännu inte kände oss, förmenade henne de bevis på högaktning hon behövde för sin andliga matsmältning, slöt jag åter förbund med Françoise. Hon ensam kunde förstå mig, men hennes unge passopp skulle aldrig kunnat göra det; han var så främmande för Combray som det gärna var möjligt, och en flyttning till en ny stadsdel var för honom ungefär detsamma

som att fara på semester; allt det nya gav samma känsla av vila som om man gjort en resa; han trodde sig ha kommit på landet, och en snuva skänkte honom en förtjusande illusion av att ha sett nya trakter; det var som om han suttit i drag i en järnvägs-vagn vars fönster inte sluter till riktigt, och vid varje nysning gladde han sig över att ha fått en så fin plats, ty han hade alltid önskat komma i tjänst hos en familj som reste mycket. Utan att bry mig om honom gick jag alltså direkt till Françoise, men lik-som jag skrattat åt hennes tårar vid avflyttningen från det gamla huset, som lämnade mig likgiltig, så visade hon sig ytterst kylig inför min bedrövelse, därför att hon delade den. Neurotikernas påstådda »känslighet« befordrar deras egoism, och de tål inte att andra skyltar med obehag åt vilka de ägnar allt större uppmärksamhet hos sig själva. Françoise, som inte lät det minsta av sina egna obehag passera obemärkt, vände bort huvudet om det var jag som led; hon unnade mig inte tillfredsställelsen att se mitt lidande beklagat eller ens uppmärksammat. Likadant gjorde hon så snart jag ville tala om vårt nya hus. Och medan jag ännu hade »temperatur« efter flyttningen och, likt en boorm som just svalt en oxe, kände mig plågsamt tillbucklad av en lång byffé som min syn måste »smälta«, hade Françoise efter två dagar måst gå tillbaka till det förra huset för att hämta en del kvarglömda kläder; vid återkomsten förkunnade hon med äkta kvinnlig trolöshet att hon känt sig nära att kvävas på vår gamla boulevard, att hon hade blivit alldeles »vilsen« när hon skulle ta sig dit, att hon aldrig sett så obekväma trappor, att hon inte skulle vilja flytta tillbaka dit »för ett kungarike« och om man så gav henne millioner – godtyckliga hypoteser – samt att *allt* (det vill säga allt som rörde köket och korridorerna) var mycket »finare inrett« i vår nya våning. Det bör tilläggas att denna var ansluten till Guermanteska palatset, samt att vi flyttat dit emedan min mormors hälsa försämrats och hon behövde

friskare luft – något som vi noga aktat oss för att säga till henne.

I ungdomen äger Namnen – därför att de ger oss en bild av det ofattbara som vi inlagt i dem, samtidigt som de betecknar en i verkligheten existerande plats – en sådan makt att de tvingar oss att identifiera föreställningen med platsen, till den grad att man i en stad beger sig på spaning efter en själ som inte kan finnas där men som man ändå inte förmår driva ut ur dess namn; men det är inte bara åt städer och floder de skänker en individualitet på samma sätt som allegoriska målningar, och det är inte endast den materiella världen de låter skimra av variation och befolkar med underverk; det är också den sociala världen, så att varje slott, varje palats eller berömt privathus har sin dam eller sin fé, på samma sätt som skogarna har sina andeväsen och vattendragen sina gudomligheter. Stundom döljer sig féen längst inne i namnet, och förvandlas alltefter växlingarna i vårt fantasiliv som ger henne näring, och så kom det sig att färgspelet i den atmosfär vari madame de Guermantes dvaldes inom mig och som under årtal endast hade varit en reflex från glaset i en laterna magica och ett kyrkfönster, småningom började att blekna, när helt andra drömmar mättade den med det fuktiga skummet från snabba vattendrag.

Men féen tynar bort om man närmar sig den verkliga person som namnet syftar på, ty då börjar namnet att spegla denna person, som inte har något av féen inom sig; denna kan återuppstå om man avlägsnar sig från personen, men stannar man i hennes närhet, dör féen för alltid, och med henne namnet, liksom ätten Lusignan skulle utslockna den dag då féen Melusina försvann. Och då har Namnet, under vars olika lager av färg man slutligen längst in skulle kunna finna den vackra bilden av en främmande kvinna som man aldrig känt, blivit ett vanligt identitetsfotograf som man ser på för att veta om man känner och bör hälsa på en mötande. Men om en förnimmelse från fordom – likt

dessa mekaniska musikinstrument som förevigar klangen och stilen hos de olika artister som spelat på dem – ånyo låter detta namn ljuda i ens minne med den särskilda timbre som den gången utmärkte det, då känner man, i detta till synes oförändrade namn, hela det avstånd som skiljer de drömmar dessa samma stavelser vid olika tidpunkter frammanat inom en. För ett ögonblick kan man, ur ekot av den fågelsång som klingade däri en vår för länge sedan, hämta fram, som ur färgtuber, den exakta, förgättna, hemlighetsfulla och friska nyansen i de dagar man trott sig minnas när man som en dålig målare gav hela sitt förflutna, utbrett på en och samma duk, de konventionella, ensartade färgtoner som utmärker det viljebetonade minnet. Men i verkligheten var det tvärtom så, att vart och ett av de ögonblick som ingick i det förflutna skapade ett originalverk, i en unik harmoniskala, med färgerna från den tiden, färger som nu är glömda och som ännu plötsligt kan försätta mig i hänryckning, om för ett ögonblick namnet Guermantes efter alla dessa år av någon slump åter når mig med samma klang som det hade för mig på mademoiselle Percepieds bröllop, en klang helt olik den det har i dag men som för min inre blick på nytt framkallar den milda, alltför glänsande nya violetta färg som skimrade från den unga hertiginnans mjukt svällande kravatt, och jag ser hennes ögon tindra av ett leende, blått som en oåtkomlig, ånyo blommande vintergröna. Och namnet Guermantes från den tiden liknar också en liten gasfylld ballong: när jag lyckas sticka hål på den så att dess innehåll strömmar ut, då inandas jag luften i Combray just det året och den dagen, en luft blandad med doft av hagtorn som slog emot en vid torghörnet, i en vindpust som bådade regn och än jagade bort solen, än lät den breda ut sig över sakristians röda ylle matta som fick en lysande, nästan pelargonieskär färgton och den speciella milda nyans av glädje, som man skulle kunna kalla wagnersk och som skänker

en sådan nobless åt feststämningen. I dylika sällsynta stunder känner man plötsligt någontings ursprungliga väsen skälva till och på nytt ta form och utmejslas mitt i nuets döda stavelser, och fastän namnen i det dagliga livets svindlande virvel, där de endast kommer till rent praktiskt bruk, har förlorat all kulör, likt en regnbågsfärgad snurra som rör sig för hastigt och verkar grå, händer det ändå ibland, när man drömmande ser tillbaka på det förflutna och söker dämpa eller hejda den oavlåtliga rörelse som drar en med sig, att man småningom åter urskiljer, sida vid sida men helt skilda från varandra, de färgskiftningar som ett och samma namn under loppet av ens liv i tur och ordning framkallat för ens blick.

Säkerligen tog namnet Guermantes någon form för mig, när min amma – som troligen lika litet som jag än i dag visste vem som inspirerat den gamla visan – vaggade mig till sömns genom att sjunga: »Hyllning till markisinnan de Guermantes« eller när den gamle marskalk de Guermantes några år senare fyllde min barnjungfru med stolthet genom att stanna på Champs-Élysées och säga: »Vilket vackert barn!« samt taga fram en chokladpastilj ur en ask som han bar i fickan. Men vad jag då såg för min inre blick vet jag inte, ty dessa mina tidigaste barnaår finns inte kvar inom mig; de ligger utanför mig själv, och liksom de händelser som inträffat före födelsen är de tillgängliga för mig endast genom andras berättelser. Men senare kan jag urskilja sju eller åtta olika på varandra följande former av detta namn inom mig; de första var de vackraste: min dröm, som av verkligheten tvingats att övergiva en ohållbar position, drog sig småningom tillbaka, för att snart återigen tvingas till reträtt. Och med madame de Guermantes förändrades också hennes boning, som även den uppstått ur detta namn, vilket år från år befruktades av något ord som jag hört och som förändrade mina drömmar; denna boning speglade dem i själva

sina byggstenar, vilka likt ett moln eller en vattenyta kunde återkasta deras bild. Ett immateriellt borgtorn, som endast var en rand av orangefärgat ljus och varifrån borgherren och hans dam bestämde om vasallernas liv och död, hade lämnat plats för det flodlandskap – längst bort åt det välbekanta »Guermanteshållet«, där jag så ofta under vackra eftermiddagar promenerade med mina föräldrar utmed Vivonnes lopp – det flodlandskap där hertiginnan lärde mig att fiska karp och upplyste mig om namnet på de blommor som med sina violetta och rödaktiga klasar prydde de omgivande inhägnadernas låga murar. Allt detta hade i sin tur lämnat plats för den ärvda jord, de poetiska domäner där den stolta ätten Guermantes, likt ett gulnande, korsblomkrönt torn som består genom tiderna, redan höjde sig över Frankrike, medan horisonten alltså var tom där Notre-Dame de Paris och Notre-Dame de Chartres en gång skulle resa sig, innan katedralens skepp ännu intagit sin plats på toppen av Laons kulle likt Noas ark på toppen av berget Ararat, fylld av patriarker och rättfärdiga, ängsligt spejande ut genom fönstren för att se om Guds vrede lagt sig och medförande urtyperna för all den växtlighet som skulle sprida sig ut över jorden, myllrande av djur som till och med tagit sig upp i tornen, där oxar fredligt vandrar på taket och blickar ut över Champagnes slätter, innan den resande som på aftonen lämnade Beauvais kunde se katedralen följa honom i vida svängar, med sina svarta, förgrenade vingar utbredda mot solnedgångens gyllene bakgrund. Detta Guermantes var som ett romanlandskap, ett fantasiland som jag hade svårt att föreställa mig och just därför längtade att få upptäcka, en trakt infattad mitt i verkliga fält och vägar vilka plötsligt tycktes antaga heraldisk karaktär, en plats belägen på en mils avstånd från en järnvägsstation – jag mindes namnen på de närliggande orterna som om de varit belägna vid foten av Parnassen eller

Helikon, och de tycktes mig dyrbara som de materiella topografiska förutsättningarna för en mystisk uppenbarelse. Jag såg för mig vapensköldarna som fanns målade nederst på kyrkfönstren i Combray och vilkas fält under århundradenas lopp fyllts av alla de länsherreskap som denna frejdade ätt genom giftermål eller förvärv dragit till sig från alla hörn av Tyskland, Italien och Frankrike: vidsträckta domäner i norr och mäktiga städer i söder, som samlats och ingått förening i Guermantes, förlorat sina materiella egenskaper och allegoriskt tecknat sitt gröna borgtorn eller sitt silverslott på dess azurblå fält. Jag hade hört talas om de berömda Guermantesgobelängerna, och de stod för mig, medeltida och blå, litet grova, avtecknande sig som en sky mot det amarantfärgade sagonamnet, under den åldriga skog där Childebert så ofta plögade jaga, och det tycktes mig möjligt att, på samma sätt som genom en resa, utforska domänernas innersta hemligheter och seklernas oåtkomliga fjärran, om jag blott för ett ögonblick i Paris kunde närma mig madame de Guermantes, länsfru på slottet och härskarinna till sjön – som om hennes ansikte och ord kunnat besitta timmerskogarnas och vattendragens ortsbestämda tjusning och samma månghundraåriga egenheter som den gamla rättsboken i det Guermanteska arkivet. Men då hade jag stiftat bekantskap med Saint-Loup, som talat om för mig att slottet fått namnet Guermantes först på sextonhundratalet, då hans släkt förvärvat det. Dessförinnan hade den haft sitt residens någonstans i närheten, och dess titel härstammade från en annan trakt. Byn Guermantes hade fått sitt namn av slottet och vuxit upp efter detta, och för att den inte skulle fördärva slottets perspektiv bestämdes gatornas sträckning och husens höjd efter ett gammalt servitut som alltså var i kraft. Vad gobelängerna beträffar var de av Boucher och hade inköpts på adertonhundratalet av en konstälskande medlem av familjen som hängt upp dem tillsammans med

medelmåttiga jakttavlor målade av honom själv, i en mycket ful salong draperad med rött bomullstyg och plysch. Genom dessa avslöjanden hade Saint-Loup i slottet infört element som inte hade någon förbindelse med namnet Guermantes och därför hindrade mig att fortsätta med att enbart av stavelsernas klang sluta mig till byggnadernas konstruktion. Så hade slottets spegelbild i sjön plötsligt utplånats ur namnet, och vad som i stället framträdde som madame de Guermantes hemvist var hennes hus i Paris, det Guermanteska palatset, lika transparent som själva namnet, ty inga materiella, hindrande element grumlade dess genomskinlighet. Och liksom ordet kyrka inte endast betyder kyrkorummet, utan även församlingen av troende, så innefattade det Guermanteska palatset alla dem som hade del i hertiginnans tillvaro, men dessa intima vänner som jag aldrig sett var för mig ingenting annat än frejdade, poetiska namn, som i sin tur endast var bekanta med personer som även de enbart var namn, varför denna umgängeskrets bara hade den verkan att mysteriet kring hertiginnan ytterligare växte och skyddades genom en vidsträckt ljuskrets som möjligen försvagades något i periferien.

Eftersom jag i samband med hennes gäster inte kunde föreställa mig en enda kropp, mustasch eller känga, ett enda banalt eller ens i rationell och mänsklig mening originellt yttrande, tillförde denna virvel av namn inte hennes fester mera materia än en spökmiddag eller en gengångarbal kring den sachsiska porslinsstatyett som var madame de Guermantes; hennes glasslott förblev genomskinligt som ett skyltfönster. Och när Saint-Loup berättat historier om sin kusins slottskaplan eller hennes trädgårdsmästare, blev det Guermanteska palatset – som kanske fordom Louvre – ett slags slott som fastän det låg mitt i Paris ändå var omgivet av vidsträckta ägor, vilka gått i arv i kraft av en åldrig, egendomligt kvarlevande lag och över vilka

hertiginnan alltjämt utövade feodala rättigheter. Men även detta sista residens hade försvunnit sedan vi flyttat in i en våning där vi blev grannar till madame de Villeparisis, och även till madame de Guermantes, eftersom den var belägen i en flygel av hennes palats. Det var ett av de gamla hus som kanske ännu finns kvar här och var och vilkas borggårdar – antingen genom den stigande demokratiska flodens avlagringar eller genom arv från äldre tider, då olika skrän samlades kring slottsherren – ofta på sidorna hyste bodkammare och verkstäder, kanske någon skomakar- eller skräddarbutik (likt dem som ligger tätt tryckta till katedraler vilka inte frilagts av ingenjörsetetiken), samt en portvakt som samtidigt var skomakare, hönsuppfödare och blomsterodlare. Men längst borta, i »corps de logiet«, bodde en »grevinna«, som när hon for ut i sin gamla kalessch för två hästar (med på kuskbocken en lakej som steg av och lämnade visitkort i kvarterets alla aristokratiska privathus), i hatten bar några krasseblommor vilka såg ut att vara plockade i portvaktens täppa. Hennes vänliga leenden och nedlåtande vinkningar riktade sig såväl till portvaktens barn som till de borgerliga hyresgäster som råkade finnas på hennes väg, ty i sin föraktfulla förbindlighet och sin högdragna jämlikhetsattityd slog hon ihop de båda kategorierna.

I det hus dit vi flyttat var den förnäma damen längst inne på gården en hertiginna, elegant och ännu ung. Det var madame de Guermantes, och tack vare Françoise fick jag ganska snart veta en hel del om hennes hus. Ty familjen Guermantes (som Françoise ofta talade om med orden »nedanför« eller »där nere«) var föremål för vår tjänarinns oavslåtliga uppmärksamhet alltifrån tidiga morgonen, då hon kammade mamma och därvid kastade ett otillåtet, obetvingligt och förstulet ögonkast ned på gården, sägande: »Där kommer två nunnor; de skall säkert dit ner« eller »å, vilka fina fasaner som hänger i

köksfönstret; man behöver minsann inte undra var de kommer ifrån; greven har förstås vart på jakt« – till sena kvällen då hon gjorde i ordning mitt rum för natten och kunde få höra tonerna från ett piano eller ekot av någon visa, varav hon drog slutsatsen: »De har främmande där nere, ja män, nu roar de sig!« Då skymtade ett leende från hennes glada, ärbara ungdom fram i hennes regelbundna ansikte under det numera vita håret och placerade för ett ögonblick varje anletsdrag i väl förberedd och vacker ordning, som till en kontradans.

Men det moment i familjen Guermites tillvaro som väckte det starkaste intresset hos Françoise och skänkte henne den största tillfredsställelsen men jämväl förorsakade henne den största smärtan, det var det ögonblick då inkörsporten öppnades på vid gavel och hertiginnan steg upp i sin kalesch. Detta skedde vanligtvis kort efter det att vårt tjänstefolk begått celebrationen av den speciella påskmåltid som ingen får avbryta och som utgöres av deras lunch, under vilken de var »tabu« till den grad att inte ens min far skulle ha tillåtit sig att ringa på dem – han visste för övrigt att ingen av dem skulle ha låtit störa sig mera av den femte ringningen än av den första, och att han sålunda skulle ha begått detta etikettsbrott alldeles förgäves, men ingalunda utan olägenhet för honom själv. Ty Françoise (som sedan hon blivit gammal begagnade alla tillfällen att sätta på sig vad man kallar en passande min) skulle inte ha försummat att hela dagen uppvisa ett ansikte översållat med små röda, kilformiga märken vilka, om än på ett svårtydligt sätt, delgav yttervärlden en lång redogörelse för hennes klagomål och de djupa anledningarna till hennes missnöje. Hon utvecklade dem för övrigt i teaterviskningar, men vi lyckades inte riktigt urskilja orden. Detta kallade hon att »läsa stilla mässor hela Guds långa dag« – något som hon trodde gjorde oss förtvivilade, »stukade« och »harmliga«.

När de sista rituella handlingarna fullbordats, hällde Françoise, som på fornkyrkligt sätt samtidigt var officiant och församlingsmedlem, upp ett sista glas vin åt sig, tog servietten från halsen, vek ihop den och torkade från sina läppar bort en sista rest av vinblandat vatten och kaffe, stack in den i serviettringen, tackade med en trött blick »sin« unge passopp som för att visa sig uppmärksam sade: »Men ta lite mer druvor, Madame, de är så goda!« och gick därefter genast och öppnade fönstret under förevändningen att det var alldeles för varmt i »detta eländiga kök«. Genom att samtidigt som hon vred på fönsterhandtaget och andades in frisk luft skickligt kasta en ointresserad blick längst inåt gården, inhämtade hon i smyg vissheten om att hertiginnan ännu inte var färdig, lät ett par sekunder sin nedlåtande och lidelsefulla blick vila på den förspända vagnen, och när hennes ögon väl ägnat denna flyktiga uppmärksamhet åt jordiska ting, lyfte hon dem mot himlen vars klarhet hon på förhand anat då hon känt luftens mildhet och solens värme; därefter såg hon på den takhörna där duvor av samma slag som de som fordom hörts kuttra i hennes kök i Combray varje vår byggde sitt bo alldeles ovanför kaminen i mitt rum.

»Ack, Combray, Combray!« utropade hon. (Och den nära nog sjungande ton varmed hon deklamerade denna åkallan kunde i lika hög grad som hennes arlesianskt rena drag ha givit anledning att misstänka ett sydländskt ursprung, och att det förlorade fosterland hon begrät endast var ett adoptivfosterland. Men därvid kan man lätt ta fel, ty det lär vara så att varje provins har sin »söder«, och hos hur många savoyarder och bretagnare kan man inte konstatera alla de mjuka transponeringar av långa och korta ljud som är karakteristiska för sydfransmän.) »Ack, Combray, när skall jag få återse dig, min arma hemtrakt! När skall jag få sitta hela Guds långa dag under

dina hagtornshäckar och våra kära gamla syrener och höra på bofinkarna och Vivonne som sorlar som en människa som viskar, i stället för att behöva höra unga herrns usla ringklocka som har mig till att springa vareviga halvtimme genom den där välsignade korridoren. Och ändå tycker han inte jag springer fort nog; jag skulle förstås ha hört honom redan innan han hunnit ringa, och kommer man en enda minut för sent, så blir han rent ifrån sig. Ack, ack, kära gamla Combray, kanske får jag inte se dig förrän jag är död, och de lägger mig som en sten i gravens mörker. Då kan jag inte längre 'dofta' dina vackra, vita hagtornsblommor. Men de där tre ringningarna som har varit min förbannelse redan här i livet, dem lär jag nog få höra, till och med när jag ligger i dödens sömn!«

Här blev hon avbruten av ropen från skraddaren på gården, densamme som en gång gjort ett så fördelaktigt intryck på min mormor den dag då hon varit på besök hos madame de Villeparisis och som i lika hög grad var föremål för Françoises vänliga känslor. Han hade tittat upp då han hört fönstret öppnas i vår våning och hade nu en lång stund sökt fånga sin grannes uppmärksamhet för att hälsa på henne. Françoise återfann med ens sin ungflickstids koketteri; vår gamla kokerskas buttra, av ålder, dåligt humör och spisvärme förgrovade ansikte lyste upp för monsieur Jupien, och med en förtjusande blandning av tillbakadragenhet, förtrolighet och ärbarhet sände hon skraddaren en nådig nick – men undvek att säga något, ty även om hon överträdde mammas förmaningar genom att titta ut på gården, skulle hon inte ha vågat trotsa dem ända därhän att hon pratade ut genom fönstret, vilket enligt Françoise alltid renderade henne »en faslig uppsträckning« från Madame. Hon pekade på den förspända kaleschen som om hon velat säga: »Fina hästar, inte sant?« men mumlade samtidigt: »Vilket gammalt skrälle!« ty hon var säker på att han skulle svara henne, med handen som

en tratt framför munnen så att hon skulle höra fast han talade dämpat: »Ni skulle också kunna ha allt det där, om ni bara ville, och kanske ännu mer – men ni bryr er inte om sådant.«

Och efter en blygsam, undvikande och förtjust gest som betydde ungefär: »Var och en har sin stil; här är vi enkla av oss«, stängde Françoise åter fönstret av rädsla för att mamma skulle komma. Dessa »ni« som skulle kunnat ha flera hästar än Guermantes, var vi, men Jupien hade rätt i att säga »ni«, ty med undantag för vissa rent personliga nöjen som tillfredsställde Françoises fåfånga – som till exempel att med ett irriterande hänskratt påstå att hon inte var förkyld då hon hostade i ett kör och alla husets invånare var rädda att bli smittade av hennes förkylning – levde hon i symbios med oss, likt de växter som är helt förenade med något djur och får sin näring av de födoämnen som detta djur anskaffar, äter och smälter för deras räkning samt slutligen bjuder dem i en form som växterna kan assimilera. Det var vi som med våra möjligheter, vår förmögenhet, vår levnadsstandard och vår samhällsställning hade till uppgift att bereda Françoise den lilla tillfredsställelse för hennes fåfånga som – jämte den erkända rättigheten att fritt utöva lunchritualen enligt den gamla sedvänja som innefattade en nypa frisk luft i fönstret efteråt, att få flanera ett slag på gatan när hon gjorde sina uppköp, samt att få gå ut någon gång på söndagen för att hälsa på sin systerdotter – utgjorde den oundgängliga dosen glädjeämnen i hennes liv.

Man förstår därför att Françoise de första dagarna i detta hus, där min fars alla hederstitlar ännu inte var kända, hade kunnat tyna bort, rov för en sjukdom som hon själv kallade ledsnad, ledsnad i den starka bemärkelse ordet har hos soldater som slutligen begår självmord därför att de alltför mycket »leds efter« sin fästmö eller sin hembygd. Françoises ledsnad hade snabbt kurerats just av Jupien, ty han beredde henne genast ett

nöje som var mera raffinerat och inte mindre intensivt än det hon skulle ha erfarit om vi beslutat oss för att skaffa en vagn. – »Hyggligt folk, de där Juliens (Françoise assimilerade gärna nya ord med dem hon redan kände); hyggliga människor, och det syns på dem.« Jupien kunde nämligen konsten att förstå och meddela alla, att om vi inte hade något ekipage, så var det därför att vi inte ville ha något.

Denne Françoises vän var sällan hemma, ty han hade fått anställning på ett departement. Dessförinnan hade han arbetat som skräddare tillsammans med »flickungen« som min mor-mor tagit för hans dotter, men det lönade sig inte längre för honom att utöva sitt yrke sedan flickan – som när hon ännu var nästan ett barn alldeles utmärkt hade lagat en kjol åt min mor-mor på hemväg från en visit hos madame de Villeparisis – slagit sig på damskrädderi och blivit kjolsömmerska. Till en början fick hon vara »hjälpreda« hos en sömmerska, göra ett näst, tråckla fast en volang, sy i en knapp eller en tryckknapp, »justera en midja« med hjälp av hyskor och hakar, men snart hade hon blivit andra sömmerska och därefter första sömmerska, och när hon väl skaffat sig en kundkrets bland societetens damer, började hon arbeta hemma hos sig, det vill säga på vår gård, oftast med en eller ett par av sina yngre kamrater från ateljén, som hon anställt som lärflickor. I och med detta hade Juliens närvaro blivit mindre behövlig. Visserligen fick den lilla flickan, som nu hade blivit stor, alltjämt ofta beställningar på västar. Men som hon fick hjälp av sina väninnor, behövde hon ingen annan. Detta gjorde att Jupien, som var hennes farbror, sökte en anställning. Till en början kom han hem redan till lunch, men sedan han definitivt efterträtt den vars medhjälpare han dittills varit, blev han ledig först till middagen. Hans »utnämning« ägde lyckligtvis rum först några veckor efter vår inflyttning i huset, varför Juliens vänlighet hann utövas tillräckligt länge för

att Françoise utan alltför bittra lidanden kunde genomgå den första svåra tiden. Utan att underskatta den betydelse Jupien sålunda hade för Françoise i egenskap av »övergångsterapi«, måste jag dock erkänna att han till en början inte var mig sympatisk. På några stegs avstånd upphävdes helt det intryck hans tjocka kinder och rosiga ansiktsfärg kunnat göra; av hans ögon, som svämmade över av en medlidsam, olycklig och drömmande blick och kom en att tro att han var allvarligt sjuk eller nyligen hade drabbats av en stor sorg. Icke nog med att så ingalunda var fallet; så snart han började tala, för övrigt ytterst korrekt, märkte man att han snarast var kylig och ironisk. Denna brist på överensstämmelse mellan hans blick och hans ord gjorde ett falskt intryck som inte var tilltalande och som han själv föreföll lika generad över som en gäst vilken infunnit sig i kavaj till en bjudning där alla andra är klädda i frack, eller någon som skall svara en kunglig höghet men inte exakt vet hur man bör tilltala henne och kringgår svårigheten genom att inskränka sina yttranden till nästan ingenting. Detta sagt endast som jämförelse, ty Jupiens yttranden var tvärtom utsökta. Jag upptäckte snart hos honom en sällsynt intelligens, vilken kanske hade någon motsvarighet i denna blick som flödade ut över ansiktet (vilket man inte längre märkte sedan man väl blivit bekant med honom); en av de mest naturligt litterära begåvningar jag någonsin träffat – i den meningen att han, troligen utan att ha fått någon egentlig bildning, behärskade eller hade tillägnat sig språkets finaste vändningar blott och bart med hjälp av några flyktigt genomlästa böcker. De mest begåvade människor jag känt hade dött vid mycket unga år, varför jag var övertygad om att Jupiens liv skulle bli kort. Han var god, han var medlidsam, han ägde de finaste och mest storsinta känslor.

Hans roll i Françoises liv var snart inte längre oumbärlig. Hon hade lärt sig att själv ersätta honom. När någon leverantör

eller tjänsteande kom upp med paket, låtsades Françoise alls inte bry sig om honom, utan anvisade honom med likgiltig min en stol och fortsatte själv med sina sysslor – men hon utnyttjade ändå så skickligt den korta stund han tillbringade i köket i väntan på mammas svar, att han mycket sällan gick sin väg utan att ha fått outplånligt inristat i sitt medvetande att »om vi inte hade några, så var det därför att vi inte ville ha några«. När hon var så angelägen om att man skulle ha reda på att vi »hade pengar«, att vi var rika, så var det inte därför att rikedomen i och för sig, rikedomen utan några goda egenskaper, i Françoises ögon var det högsta goda, men goda egenskaper utan rikedom var heller inte hennes ideal. Rikedomen var för henne något av en nödvändig förutsättning; utan den skulle alla goda egenskaper sakna både värde och behag. Hon skilde så föga mellan de bägge begreppen att hon slutligen tillskrev det ena det andras förtjänster, ansåg att dygden borde vara relativt bekväm och såg något uppbyggligt i rikedomen.

Efter att ha stängt fönstret – ganska snabbt, ty annars skulle mamma enligt hennes utsago »ha grälat sig alldeles sjuk« – började Françoise suckande duka av köksbordet.

»Det finns Guermanter som bor kvar på Rue de la Chaise«, sade hovmästaren; »jag hade en god vän som arbetade hos dem; han var andre kusk. Och jag känner en annan, inte min kamrat men hans svåger, som har 'exerat' tillsammans med en av baron de Guermantes ridknektar. 'Och tänk att det var inte min far!'« tillade hovmästaren, som hade för vana att gnola säsongens kupletter och strö in nya skämt i sina yttranden.

Françoise, som hade en gammal kvinnas trötta ögon och för övrigt såg allting ur Combrays synvinkel och i ett avlägset fjärran, uppfattade inte det skämt som låg i dessa ord, men förstod att de måtte vara skämtsamma, ty de hade intet samband med fortsättningen av hovmästarens yttrande och utkastades

dessutom med stark betoning av en person som hon visste var en lustigkurre. Därför log hon med välvillig och imponerad min, som om hon tänkt: »Ja, den Victor, han är sig då alltid lik!« För övrigt kände hon sig lycklig, ty hon visste att åhörandet av dylika kvickheter har ett avlägset samband med de respektabla sällskapsnöjen för vilka man i alla samhällsklasser skyndar att klä sig och gärna tar risken att bli förkyld. Vidare trodde hon att hovmästaren var hennes vän, ty han förtalte henne ständigt med indignation de fruktansvärda mått och steg som republiken skulle vidtaga gentemot prästerskapet. Françoise hade ännu inte insett att de grymmaste av alla motståndare inte är de som säger emot en och försöker övertyga en, utan de som hittar på eller överdriver sådana meddelanden som är ägnade att bedröva en, allt medan de noga aktar sig för att ge dem ett sken av rättfärdighet som skulle kunna minska ens smärta och kanske komma en att känna en viss uppskattning för ett parti vilket de för att plåga en så mycket som möjligt anstränger sig att framställa som på en gång avskyvärt och segerrikt.

»Hertiginnan är säkert skyld med alla de där«, sade Françoise anknytande till den punkt av samtalet som berört Guermanterna vid Rue de la Chaise, liksom man tar om ett musikstycke från andantet. »Jag vet inte vem det var som berättade att en av dem hade gift sig med en kusin med hertigen. I varje fall är det samma anor. Det är en mycket stor familj, de där Guermantes!« tillade hon fylld av vördnad, i det hon grundade familjens storhet såväl på medlemmarnas antal som på glansen av dess berömmelse, liksom Pascal grundade religionens sanning på både förnuftet och Skriften. Ty hon hade endast ordet »stor« för att uttrycka båda begreppen, vilka därför tycktes henne utgöra ett helt; hennes vokabulär föredde sålunda här och var, i likhet med vissa ädelstenar, en defekt som kastade ett visst dunkel även över hennes tanke.

»Jag undrar om det inte kan vara 'dem' som har ett slott i Guermantes, fem mil från Combray; i så fall är de släkt med kusinen i Alger också.« (Min mor och jag undrade länge vem denna kusin i Alger kunde vara men förstod slutligen att Françoise med namnet Alger åsyftade staden Angers. Det avlägsna kan vara oss bättre känt än det närliggande. Françoise, som kände till namnet Alger genom de förfärliga dadlar vi brukade få på nyårsdagen, hade aldrig hört namnet Angers. Hennes språk var, i likhet med det franska språket självt och i synnerhet dess ortnamnsbildningar, fyllt av misstag.) »Jag ville just resonera med deras hovmästare om det. – Hur är det han kallas nu igen?« avbröt hon sig som om hon ställt en etikettfråga, men svarade själv: »Jo visst, Antoine var det«, som om Antoine utgjort en titel. »Han skulle kunna tala om det för mig, men han är så högfärdig och petnoga av sig; man kunde tro att han hade fått tungan avskuren eller glömt att lära sig tala. Han svarar inte ens när man talar till honom«, tillade Françoise. »Men«, fortsatte hon osannfärdigt, »om jag bara vet vad jag kokar i min egen gryta, så bryr jag mig inte om andras. Det är i alla fall något fel på honom. Och det är ingen modig karl.« (Detta omdöme skulle kunna komma en att tro att Françoise ändrat sin åsikt beträffande tapperheten, som hon i Combray ansett vara något som ställde människor på vilddjurens nivå, men så var det ingalunda. Modig betydde helt enkelt arbetsam.) »De påstår också att han är tjuvig som en skata, men man skall inte alltid tro vad folk skvallrar. Här slutar alla anställda för portvakternas skull, därför att de är avundsjuka och hetsar upp hertiginnan. Men man kan lugnt påstå att han är en riktig latmask, den där Antoine, och hans 'Antoinesse' är inte bättre hon«, tillade Françoise, som när hon sökte en femininform till namnet Antoine för att tala om hovmästarens fru antagligen fick en omedveten grammatikalisk association till »chanoine«

och »chanoinesse«. Härvidlag uttryckte hon sig inte illa. I närheten av Notre-Dame finns fortfarande en gata som kallas Rue Chanoinesse, ett namn som den fått emedan den endast beboddes av kaniker och som uppfunnits av de gångna tiders fransmän vilka i själva verket var samtida till Françoise. För övrigt fick man strax efteråt ytterligare ett exempel på detta slags femininbildningar, ty Françoise fortsatte: »Men det är visst och sant att det är hertiginnan som äger slottet Guermantes. Och det är hon som är 'maresse' i byn. Det är något, det!«

»Jo, jag vill mena det!« sade passoppen med övertygelse, ty han hade inte uppfattat ironien.

»Jaså, det tror du, pojke! Det skulle just vara något det, för folk som 'dem' – att vara maire¹ och maresse! Om det var jag som ägde Guermantes slott, då skulle de inte få se mig ofta i Paris. Det är i alla fall höjden att fint folk som herrn och frun, som ändå har gott om det, stannar i den här usla stan hellre än att fara till Combray så fort de kan, när ingen tvingar dem att bli kvar här. Vad väntar de på för att dra sig tillbaka, när de har allt de behöver? På döden, kanske? Å, om jag bara hade torrt bröd att äta och ved att elda med på vintern, så skulle jag för länge sen ha flyttat hem till min brors fattiga stuga i Combray. Där känner man åtminstone att man lever; man har inte alla de här husen framför sig, och det bullrar inte mer än att man kan höra grodorna kväka på en mils avstånd om nätterna.«

»Det måste vara underbart, Madame«, utropade den unge passoppen entusiastiskt, som om det sista varit lika speciellt utmärkande för Combray som gondolfärderna för Venedig.

Han hade kommit senare till huset än hovmästaren och talade med Françoise om ämnen som var ägnade att intressera henne och inte honom själv. Och Françoise, som gjorde fula miner när man kallade henne kokerska, hyste för passoppen,

¹ Borgmästare. Ö.a.

som då han talade om henne använde uttrycket »hushållerskan«, samma speciella välvilja som vissa andrarangsfurstar känner inför de välmenande unga män som kallar dem »Ers kunglig höghet«.

»Där vet man åtminstone vad man gör och vilken årstid det är. Det är inte som här där man inte kan finna så mycket som en usel smörblomma till påsk, lika lite som till jul, och jag inte kan höra ens den minsta angelusringning när jag släpar mig upp om morgnarna. Där hör man vareviga timma slå; det är bara en vanlig enkel byklocka, men man tänker: 'Nu går bror min hem från åkern', man ser hur skymningen faller; det ringer för jordens gröda, och man hinner se sig om innan man måste tända lampan. Här går natt och dag, och när man går och lägger sig vet man inte mer än de oskäligen djuren var man har gjort av tiden.«

»Méséglise lär också vara mycket vackert, inte sant, Madame?« avbröt passoppen då samtalet fick en alltför abstrakt vändning för hans smak och han av en händelse mindes att han hört oss tala om Méséglise vid bordet.

»Å, Méséglise!« sade Françoise med det lyckliga leende som alltid kom på hennes läppar så snart namnen Méséglise, Combray eller Tansonville uttalades. Det var i så hög grad en del av hennes eget liv att hon då hon mötte dem utanför sig själv eller hörde dem nämnas i ett samtal, erfor en glädje närbesläktad med den som en lärare väcker i en klass då han anspelar på någon samtida person vars namn eleverna aldrig skulle ha drömt om att få höra från en kateder. Hennes glädje kom också därav att hon kände att dessa trakter för henne var något som de inte var för andra människor, nämligen gamla vänner som man haft mycket gemensamt med; och hon log mot dem som om hon fann dem lustiga och därför att hon i dem kände igen mycket av sig själv.

»Ja, min pojke, det kan du lita på; det är minsann vackert i Méséglise«, återtog hon med ett finurligt leende – »men hur i all världen har *du* hört tals om Méséglise?«

»Hur jag har hört tals om Méséglise? men det är ju så känt, så! Jag har hört tals om det, och det ofta ändå!« svarade han med den brottsliga brist på exakthet som utmärker vissa människor vilka, så snart man söker få en objektiv föreställning om den betydelse en sak som angår en själv kan ha för andra människor, omöjliggör varje sådant försök.

»Jo, jag vill lova att det är skönare under körsbärsträden där än vid spisen!«

Hon talade till och med om Eulalie som om en godhjärtad människa. Ty efter Eulalies död hade Françoise fullständigt glömt bort att hon varit föga förtjust i henne under livstiden, liksom hon överhuvud taget var föga förtjust i människor som hade ont om brödfödan; »fattighjon« som kom som andra oduglingar och »fjäskade« för vänliga rika. Men nu behövde hon inte längre lida av att Eulalie så väl vetat att varje vecka »få sig en slant« av tante Léonie. Vad den senare beträffar, var Françoise outtröttlig i att sjunga hennes lov.

»Men då var det i själva Combray, hos en kusin till Madame, som ni var?« frågade den unge passoppen.

»Ja, hos madame Octave, ett riktigt helgon, mina barn, där det alltid fanns gott om allting! En god kvinna, må ni tro, som inte snålade vare sig på raphöns eller fasaner eller någonting, och dit man kunde komma fem, sex till middag; då fattades det minsann inte kött, och det av prima kvalitet ändå, och vitt vin och rött vin och allting. Och alltsammans gick ständigt och jämt på hennes bekostnad, även om slakten stannade både månader och år.« (Denna reflexion innebar ingenting sårande för oss, ty i Françoises mun betydde »bekostnad« intet annat än »kostnader«.) »Ja, från det huset for man minsann inte med tom mage!